

O'ZBEK ERTAKLARIDA BADIY TASVIR VOSITALARINING O'RNI VA FUNKSIYALARI

O'zbekiston Davlat Jahon Tillar

Universiteti Talabasi

Xolmamatova Nurgul Ortiq qizi

nurgulxolmamatova07@gmail.com

Ilmiy rahbar: Turobidinova Mohigul Akromjon qizi,

UzDJTU Tarjimonlik fakulteti

ingliz tili amaliy kafedra o'qituvchisi

mohigulturobidinova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek xalq ertaklarida badiiy tasvir vositalarining o'rni va vazifalari tahlil qilinadi. Metafora, o'xshatish, mubolag'a, jonlantirish, epitet va o'zbekona birikmalar kabi tasviriy vositalarning ertak poetikasidagi funksiyalari va g'oyaviy-ma'naviy mazmunni yetkazishdagi ahamiyati ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: xalq ertaklari, tasviriy vositalar, metafora, o'xshatish, epitetlar, qiyoslash, obrazlar, metonimiya, milliy ruh.

Аннотация. В данной статье анализируются роль и функции художественно-изобразительных средств в узбекских народных сказках. Рассматриваются такие выразительные средства, как метафора, сравнение, гипербола, олицетворение, эпитеты и национально окрашенные выражения. Показано их место в поэтике сказок, а также значение в передаче идейно-духовного содержания.

Ключевые слова: узбекские народные сказки, изобразительные средства, метафора, сравнение, эпитеты, сопоставление, образы, метонимия, национальный дух.

Annotation. *This article analyzes the role and functions of artistic figurative devices in Uzbek folk tales. It examines the use of metaphor, simile, hyperbole, personification, epithets, and nationally specific expressions, highlighting their functions within the poetics of folk tales and their significance in conveying ideological and spiritual meaning.*

Keywords: *Uzbek folk tales, figurative devices, metaphor, simile, epithets, comparison, imagery, metonymy, national spirit.*

O'zbek xalq ertaklari — xalqning tarixiy xotirasi, dunyoqarashi, orzu-umidlari, axloqiy qadriyatlari va estetik didini mujassamlashtirgan eng qadimiy janrlardan biridir. O'zbek xalq ertaklari xalqning ko'p asrlik turmush tajribasi, ma'naviy qadriyatlari va dunyoqarashini o'zida mujassam etgan og'zaki ijod namunalari hisoblanadi. Ertaklar xalq orasida asrlar davomida yashab kelgan bo'lib, ularning badiiy jozibadorligi, birinchi navbatda, unda qo'llanilgan tasviriy vositalar orqali yuzaga chiqadi. Badiiy tasvir vositalari ertaklarning mazmunini boyitadi, qahramonlarni jonlantiradi, o'quvchiga kuchli ta'sir ko'rsatadi hamda ertakning g'oyaviy yo'nalishini aniqroq ifodalashga yordam beradi. Ertak tili obrazli, jarangdor va emotsional bo'lishi bilan ajralib turadi.

Badiiy tasvir vositalari ertaklarda tasvirning jonli, ta'sirchan va yorqin bo'lishini ta'minlaydi. O'zbek ertaklarida obrazlar — botir yigit, dono kampir, shafqatli podshoh, makkor jin, sehrli qush kabi timsollar xalqning estetik ideallarini aks ettiradi. Ushbu obrazlar turli tasviriy vositalar orqali boyitilib, o'quvchi ongi va tasavvurida jonli ko'rinishga ega bo'ladi. Bunda xalqning qadriyatlari va axloqiy mezonlari aks etadi. Ertaklar tilidagi obrazlilik xalq og'zaki ijodiga xos soddalik va aniqlikni saqlagan holda badiiy chuqurlik bilan uyg'unlashadi. Badiiy tasvirning muhim jihati shundaki, ertaklar odatda oddiy hayotiy voqealar asosida yaratilsa-da, unda mavjud fantastik unsurlar tasviriy vositalar orqali tabiiy ko'rinadi. Sehrli predmetlar, mo'jizaviy qahramonlar va g'ayritabiiy hodisalar xalqona iboralar bilan

uyg'unlashgan holda tasvirlanadi. Shuningdek, ertaklarda xalqning tabiatga munosabati ham tasviriy vositalar orqali ifodalanadi. Tabiat unsurlari insoniylashtiriladi, ular o'zaro gaplashadi, yordam beradi yoki sinov qo'yadi. Bunday usullar ertaklarning fantastik va poetik olamini yanada jonli qiladi

Ertaklarda eng ko'p uchraydigan, ertak poetikasining eng faol va ta'sirchan vositalaridan biri bu – metafora. U orqali qahramonning ruhiy kechinmalari, ichki holati yoki voqeaning kayfiyati obrazli tarzda ifodalanadi. Masalan, “quvonchdan yuragi yorilib ketay dedi”, “umidi so'ndi”, “uning yuragi muzlab ketdi”, “quvonchi osmonga ko'tarildi” kabi ifodalar qahramonning hissiyotini kuchaytiradi. O'zbek ertaklarida tabiat hodisalari ham ko'pincha metaforik tarzda beriladi: tongning chiqishi “osmonning ochilishi”, yomg'ir yog'ishi esa “osmonning yig'lashi” kabi tasvirlanadi. Bunday tasvirlar voqeaga emotsional kuch bag'ishlaydi. Metaforalar ertak mazmunining poetikligini oshiradi, o'quvchini chuqurroq idrok etishga undaydi.

Epitetlar esa ertak qahramonlarining xarakterini ochishda asosiy vosita hisoblanadi. “Botir yigit”, “oqko'ngil chol”, “makkor kampir”, “tilla sochli qiz” kabi sifatlashlar obrazning asosiy belgisini ajratib ko'rsatadi. “Botir yigit”, “aqlli qiz”, “ochko'z kampir”, “zaharli ilon” kabi epitetlar ertakning qaysi qahramonni qanday baholayotganini tezda anglashga yordam beradi. Epitetlar nafaqat xarakter yaratadi, balki ertakning milliy ruhini ham kuchaytiradi. Xalqona sifatlashlar orqali o'zbek xalqining estetik mezonlari, ideal inson obrazi va axloqiy qarashlari namoyon bo'ladi. Shu bois epitetlar o'zbek ertaklari poetikasida doimiy va barqaror vazifaga ega bo'ladi. Metonimiya esa ertaklarda mazmunning ixcham ifodalanishini, fikrning umumiyashtirilishini ta'minlaydi. “Elning duosi”, “taxt buyruq qildi”, “xalqning ovozi” kabi iboralar metonimik xarakterga ega bo'lib, ular orqali keng ma'nolar qisqa shaklda beriladi.

O'zbek ertaklarida qiyoslashning vazifasi obrazlarning kuchi, go'zalligi yoki qahramonligi haqida yorqin tasavvur uyg'otishdir. Qiyoslashlar (o'xshatishlar) qahramonning imkoniyatlari yoki voqeaning ta'sirchanligini oshirishda juda muhim.

Misol uchun, yigitning “sherdek qo‘rqmasligi”, qahramonning “qushdek uchib borishi” kabi o‘xshatishlar obrazning kuchli, chaqqon yoki jasur tomonini ochib beradi. Mubolag‘a esa ertakning fantastik mohiyatini eng kuchli namoyon etadigan vosita sanaladi. O‘zbek ertaklarida ko‘pincha “Bir qadamda yuz chaqirim bosdi”, “tog‘dek dev”, “daryodek ko‘z yoshi to‘kdi”, “bir sakrashda bir qishloqdan oshdi”, “bir kechada butun dunyoni kezdi” kabi ifodalar uchraydi va ertak tilining tabiiy bo‘lib qolishiga qaramay tasvirning qudratini oshiradi [1]. Mubolag‘a orqali qahramonning kuchi, tezligi, kuch-quvvati haddan tashqari kattalashtiriladi, bu esa ertakning sehrli olamini shakllantiradi.

O‘zbek xalq ertaklarida jonlantirishning ahamiyati katta. Jonlantirish — jonsiz narsa yoki hodisalarga insoniy sifat berish — o‘zbek ertaklarida juda keng uchraydi. Tabiat, hayvonlar, uy jihozlari, hatto shamol yoki Quyosh ham “gapiradi”, “kuladi”, “xafa bo‘ladi”, “yordam beradi”. Bu vosita ertakni yanada qiziqarli va jonli qiladi. Bolalar uchun mo‘ljallangan ertaklarda jonlantirish tarbiyaviy vazifani ham bajaradi masalan mehr-shafqat, tabiatni asrash, yaxshilik qilish kabi g‘oyalarni singdiradi. Frazologizmlar ertaklarning milliy ruhini belgilovchi asosiy vositalardan biridir. Ular tilning tarixiy qatlamlarini saqlab qoladi, ertak janrining badiiy boyligini oshiradi. Bundan tashqari, frazeologizmlar ertak mazmunining ravon va jonli bo‘lishiga yordam beradi. Ular yordamida voqealar mazmuni ixcham va ta’sirli tarzda beriladi. O‘zbek ertaklarining tabiiyligi aynan xalqona iboralar orqali yuzaga chiqadi. “Ko‘ngli tog‘dek keng”, “og‘zi qulog‘ida”, “ko‘ngli yorishdi”, “ko‘zlari yulduzdek porladi” kabi iboralar ertak tilini jonlantiradi va milliy ruh bag‘ishlaydi. Shuningdek, xalq nutqiga xosligi bilan ertak tilini tabiiy qiladi. Xalqona iboralar ertaklarning tarbiyaviy ahamiyatini ham kuchaytiradi, chunki ular orqali donishmandlik, fikrlash tarzini, hayotiy tajribasini, nasihat, pand-nasihat mazmunlari yetkaziladi.

Badiiy tasvir vositalari ertaklarning poetik mazmunini boyitadi va bir nechta muhim funksiyalarni bajaradi. Avvalo, ular obrazlarning yorqin va jonli ko‘rinishiga yordam beradi. Ikkinchidan, tasvir vositalari ertak mazmunining

emotsional ta'sirini oshiradi, o'quvchini ruhiy jihatdan voqeaga jalb qiladi [4]. Uchinchidan, ertakning g'oyaviy-ma'naviy mohiyatini yetkazishda, ya'ni yaxshilikning g'alabasi, halollik, do'stlik, jasorat kabi qadriyatlarni targ'ib qilishda muhim rol o'ynaydi. Nihoyat, ular orqali o'quvchida estetik zavq va badiiy did shakllanadi.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, o'zbek ertaklarida badiiy tasvir vositalari obraz yaratish, voqealarning dinamikasini ko'rsatish va ertakning tarbiyaviy mohiyatini ochishda va ertakning badiiy-estetik mohiyatini chuqurlashtirishda alohida ahamiyatga ega. Metafora, epitet, jonlantirish, qiyoslash va mubolag'a kabi vositalar orqali ertaklarning mazmuni boyiydi, qahramonlar xarakteri yorqinlashadi, ertakning milliy ruhi mustahkamlanadi va o'quvchi tasavvurida yorqin manzara yaratadi. Xalqona iboralar esa ertaklarning tabiiyligini, xalq donishmandligining ifodasini ta'minlaydi. Shu bois badiiy tasvir vositalari o'zbek ertaklari poetikasida ajralmas va asosiy komponent hisoblanadi. Badiiy tasvir vositalari o'zbek xalq ijodining badiiy boyligini ko'rsatib, ertaklarni o'quvchiga yanada ta'sirchan yetkazishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Axmedov, A. O'zbek xalq og'zaki ijodi. Toshkent: Fan, 2010.
2. Jo'raev, T. Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2015.
3. Karimov, B. Folklor poetikasi. Toshkent: Yozuvchi, 2012.
4. Nurmonov, A. Til va badiiy tasvir vositalari. Toshkent: Universitet, 2018.
5. O'zbek xalq ertaklari. 2-jild. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Nashriyot, 2019.